

Obrazovne prakse – Antifašistički Zagreb

1. Uvod

U suvremenoj Hrvatskoj antifašizam zauzima paradoksalno mjesto – istodobno je formalno priznat kao temelj državnosti, ali i sve češće osporavan u javnom prostoru. Iako je antifašizam upisan u preambulu Ustava Republike Hrvatske kao temelj suverenosti, a 22. lipnja – Dan antifašističke borbe – nacionalni praznik, njegovo obilježavanje sve je rjeđe, a pokušaji da se taj dan ukine ili relativizira postaju sve učestaliji. Istovremeno, političke i društvene strukture povremeno podržavaju okupljanja i simbole koje europske institucije prepoznaju kao neofašističke, čime se dodatno relativizira povijesna istina i potkopava obrazovna funkcija pamćenja.

U takvom ambivalentnom okruženju, odgojno-obrazovni sustav ima posebnu odgovornost. Vrijednosti poput slobode, jednakosti, solidarnosti, antirasizma i otpora represiji nisu samo sadržaji koje učenici trebaju naučiti, nego i metodološki i etički temelji obrazovanja. No, kako pokazuje analiza kurikuluma nastavnog predmeta Povijest (NN 27/2019), vrijednosti su u kurikulumu često spomenute bez jasnih definicija, a antifašizam, iako prisutan u sadržajima, nije sustavno razrađen niti dosljedno implementiran u nastavi.

Ovaj izvještaj rezultat je projekta „Antifašistički Zagreb“, čiji je cilj poboljšanje informiranja mladih i nastavnika o antifašističkom otporu i baštini u Zagrebu, kao i promicanje kulture sjećanja koja počiva na činjenicama, kritičkom mišljenju i poštivanju ljudskih prava. Kroz kombinaciju kvantitativnih i kvalitativnih metoda istraživanja – ankete za učitelje povijesti i dubinske intervju – istražene su obrazovne prakse u osnovnim i srednjim školama, izazovi s kojima se učitelji suočavaju, kao i primjeri dobre prakse.

U izvještaju analiziramo:

- kako se antifašizam pojavljuje u kurikulumu i kako se (ne)realizira u učionicama;
- na koji način učitelji i učenici danas pristupaju teškim temama 20. stoljeća;
- kako lokalna zajednica (grad Zagreb) može postati aktivni sudionik u promicanju vrijednosti suvremenog antifašizma.

Ovaj izvještaj nije samo opis zatečenog stanja, nego i poziv na djelovanje: prema školama, kulturnim institucijama, organizacijama civilnog društva i političkim strukturama. Jer obrazovanje o antifašizmu nije ideološka indoktrinacija, već etički imperativ demokratskog društva.

2. Okvir i metodologija istraživanja

2.1. Kontekst projekta *Antifašistički Zagreb*

Projekt *Antifašistički Zagreb* pokrenut je u rujnu 2024. godine s ciljem da se istraži i unaprijedi način na koji se teme antifašizma, otpora i mirovnih vrijednosti obrađuju u obrazovnim praksama na području Grada Zagreba. Nositelj projekta je *Documenta* – Centar za suočavanje s prošlošću, u suradnji s Muzejom grada Zagreba i Antifašističkom ligom RH, uz podršku Grada Zagreba. Projekt se nadovezuje na višegodišnji ciklus javnih savjetovanja provedenih u gradovima kao što su Opatija, Pazin, Pula i Rijeka, koja su tematizirala izazove i prilike za promicanje antifašističke baštine u obrazovanju i kulturi.

Projekt u Zagrebu naglašava važnost lokalne memorije – antifašističke baštine grada, uloge ilegalnog pokreta i civilnog otpora te sjećanja na stradanja u Drugom svjetskom ratu – kao temelja za suvremeno obrazovanje o ljudskim pravima i demokraciji.

U središtu projekta je pitanje: Na koji se način antifašizam poučava u školama i kako se percipira među nastavnicima povijesti, te prikupiti prijedloge za unaprjeđenje.

2.2. Ciljevi istraživanja

- Utvrditi učestalost, metode i sadržaje vezane uz teme antifašizma u nastavi povijesti u osnovnim i srednjim školama Zagreba.
- Istražiti percepcije, motivacije i prepreke s kojima se nastavnici suočavaju pri obradi tih tema.
- Identificirati dobre prakse i primjere suradnje s kulturnim institucijama i civilnim društvom.
- Predložiti preporuke za poboljšanje obrazovne prakse u kontekstu lokalne memorije i vrijednosno utemeljenog obrazovanja.

2.3. Metodologija

Kvantitativna komponenta – Upitnik za učitelje povijesti Grada Zagreba

- Upitnik je distribuiran elektronički u ožujku i travnju 2025. godine.
- Sudjelovali su nastavnici i nastavnice osnovnih škola, gimnazija i strukovnih škola.
- Pitanja su obuhvatila: učestalost obrađivanja teme antifašizma, korištene metode, izvore, prepreke u radu, razinu podrške u instituciji, osobne stavove i potrebe za stručnim usavršavanjem.

- Prikupljeni su kvantitativni podaci o stanju u praksi, koji su statistički analizirani i prezentirani u zasebnom poglavlju.

Kvalitativna komponenta – Dubinski intervjui

- Provedeni su polustrukturirani intervjui s odabranim učiteljima osnovnih i srednjih škola te s akademskim nastavnicima i stručnjacima za obrazovanje.
- Teme razgovora uključivale su: osobna iskustva u poučavanju, društveni kontekst, kurikularne mogućnosti, percepciju podrške, odgovornost prema učenicima i društvu.
- Intervjui su analizirani tematskom analizom, pri čemu su izdvojeni glavni obrasci u doživljaju i praksama nastavnika.

2.4. Doprinos i ograničenja istraživanja

Ovo istraživanje donosi relevantne i kontekstualizirane uvide u stanje poučavanja o antifašizmu u Zagrebu i nudi konkretne podatke za daljnje planiranje obrazovnih i kulturnih politika. Budući da se temelji na dobrovoljnom sudjelovanju, rezultati odražavaju prvenstveno glas onih nastavnika koji su motivirani temom, što može značiti da je stvarno stanje još izazovnije.

S druge strane, dubinski intervjui i javna savjetovanja ukazuju na visoku razinu svijesti o važnosti teme, ali i na niz strukturnih prepreka i društvenih otpora koji ograničavaju sustavno obrazovanje o antifašizmu.

3. Kurikulum i vrijednosti

3.1. Vrijednosti i obrazovanje: etički okvir poučavanja povijesti

Vrijednosti poput slobode, jednakosti, solidarnosti, mira, otpora represiji i antirasizma čine temeljni etički okvir obrazovanja u suvremenim demokratskim društvima. Prema analizama suvremenih kurikuluma, vrijednosti ne bi smjele biti shvaćene samo kao sadržaji koji se prenose učenicima, već kao didaktička i metodološka osnova nastave – način kako se poučava, interpretira i reflektira povijest.

U recentno objavljenom stručnom eseju *Antifa 2025 – dijalog o vrijednostima* (časopis Poučavanje Povijesti, broj 6) ističe se da su vrijednosti u kurikulumima često prisutne u apstraktnom, nedovoljno definiranom obliku, što omogućuje različita tumačenja i primjene u nastavi. U nastavnom predmetu Povijest to znači da učitelji sami moraju tumačiti i implementirati teme poput antifašizma, često bez jasnih didaktičkih smjernica ili institucionalne podrške.

3.2. Antifašizam u kurikulumu nastavnog predmeta Povijest

Prema važećem kurikulumu nastavnog predmeta Povijest za osnovne škole i gimnazije (NN 27/2019), antifašizam se eksplicitno pojavljuje kao sadržaj u temama koje se obrađuju u 8. razredu osnovne škole te u 4. razredu gimnazije (što je u skladu s kronološkim prezentiranjem tema predviđeno kurikulumom):

8. razred osnovne škole – tema (domena politika):

- Drugi svjetski rat u svijetu, Europi i Hrvatskoj; politika zaraćenih saveza, bitke prekretnice. Okupacija i podjela prve jugoslavenske države, kvislinški režimi: primjer Nezavisne Države Hrvatske. Politika terora nad građanima (posebice Židovima, Srbima i Romima). **Antifašizam partizanski pokret u Hrvatskoj i Jugoslaviji.**

Napomena: tema se navodi bez povezanih obrazovnih ishoda.

4. razred gimnazije – tema (domena politika):

- Drugi svjetski rat u svijetu, Europi i Hrvatskoj; zaraćene države, bitke prekretnice, politika zaraćenih saveza. Okupacija i podjela prve jugoslavenske države, kvislinški režimi: primjer Nezavisne Države Hrvatske. Politika terora nad građanima (posebice Židovima, Srbima i Romima). **Antifašizam partizanski pokret u Hrvatskoj i Jugoslaviji.**

Ishod povezan s temom: *"Učenik prosuđuje okolnosti stvaranja NDH i antifašistički – partizanski pokret u Drugome svjetskom ratu na prostoru Hrvatske i Jugoslavije."*

3.3. Nedorečenost i ambivalentnost u provedbi

Iako se antifašizam u formalnom smislu nalazi u kurikulumu, način njegove provedbe u učionici ovisi gotovo isključivo o individualnom učitelju. Nema jasnih preporuka, pedagoških priručnika, sustavno izrađenih scenarija poučavanja koji bi ponudili uravnotežen i vrijednosno osviješten pristup ovoj temi kao ni stručnih usavršavanja u organizaciji Agencije za odgoj i obrazovanje. U praksi to znači da učenici:

- mogu dobiti sliku o antifašizmu kao oslobodilačkom pokretu i temelju suvremene hrvatske državnosti, ali jednako tako mogu biti izloženi narativima koji naglašavaju isključivo poratne zločine partizana, bez uvida u širi kontekst fašističke represije i okupacije. Također treba imati na umu da zaista ne postoji način ni da se opovrgne niti potvrdi tvrdnja da se tema kod dijela učitelja i nastavnika izbjegava.

Učitelji povijesti, kako pokazuju dubinski intervjui, često ističu da su izloženi političkim pritiscima, cenzuri udžbenika i strahu od pogrešnog tumačenja, što dodatno otežava ozbiljno i uravnoteženo poučavanje.

3.4. Pitanje kontinuiteta: antifašizam kao povijesni i suvremeni koncept

Antifašizam se u kurikulumu tretira gotovo isključivo kao povijesna kategorija vezana uz Drugi svjetski rat. Nema razrade suvremenih manifestacija fašizma, poput govora mržnje, revizionizma, negacionizma, antisemitizma, islamofobije, rasizma i autoritarnih tendencija, i nema poveznice s međupredmetnim temama (npr. građanski odgoj, ljudska prava, demokratska kultura kao ni s suvremenim građanskim inicijativama za promociju ljudskih prava i dostojanstva).

U suvremenim društvima, međutim, antifašizam se sve više definira kroz građanski aktivizam, obrazovanje, internetski angažman, borbu protiv diskriminacije i društvene nepravde. **Obrazovni sustav time propušta priliku da poveže povijesni otpor fašizmu s aktualnim vrijednosnim izazovima i svakodnevnim iskustvima mladih.**

Postojeća kurikularna rješenja otvaraju prostor za poučavanje o antifašizmu, ali istovremeno ne pružaju dostatnu podršku niti jasne smjernice. To rezultira velikim razlikama u provedbi, ovisno o školi, učitelju, lokalnoj zajednici i političkoj klimi. Stoga je nužno:

- razviti dodatne obrazovne materijale, metodološke priručnike i radionice,
- učvrstiti antifašizam kao vrijednosni i etički temelj demokratskog obrazovanja, a ne samo faktografski sadržaj o Drugom svjetskom ratu.

4. Kvantitativna analiza: Rezultati upitnika za učitelje i nastavnike povijesti Grada Zagreba

4.1. Opis i ciljevi upitnika

Upitnik je osmišljen kako bi prikupio podatke o obrazovnim praksama vezanim uz poučavanje antifašizma u osnovnim i srednjim školama na području Grada Zagreba. Cilj je bio ispitati:

- koliko se i na koji način antifašizam obrađuje u nastavi povijesti,
- koliko su učitelji podržani i osnaženi u tom radu,
- koje prepreke uočavaju u školskom i društvenom kontekstu,
- koje oblike profesionalnog razvoja i materijala smatraju korisnima.

Upitnik je bio anonim i sastoji se od zatvorenih i poluotvorenih pitanja.

4.2. Profil sudionika

- **Razina škole:**
 - 52,6 % učitelji osnovne škole
 - 31,6 % nastavnici gimnazije
 - 15,8 % nastavnici strukovnih škola
- **Rod:**
 - 76,3 % žena
 - 23,7 % muškaraca
- **Iskustvo u nastavi:**
 - 42 % ispitanika radi više od 20 godina
 - 32 % ima između 11 i 20 godina iskustva
 - 26 % radi manje od 10 godina

4.3. Prisutnost antifašizma u nastavi

- **U kojem razredu obrađuju temu antifašizma?**
 - Gotovo svi učitelji navode da temu obrade u 8. razredu osnovne škole ili u 4. razredu gimnazije, prema kurikulumu.

- U drugim razredima (npr. kroz izborne teme, projekte, zavičajnu povijest) temu obrađuje manjina.
- **Način obrade teme:**
 - Većina učitelja obrađuje temu faktografski i linearno (vojni aspekti, AVNOJ, ZAVNOH).
 - Manji broj koristi multimedijalne sadržaje, svjedočanstva, posjete lokacijama otpora.

4.4. Prepreke i izazovi

- **Koje prepreke učitelji uočavaju u radu s temom antifašizma?**
 - manjak vremena i prostornih ograničenja u školskom rasporedu.
 - nedostatak prikladnih materijala, podrške škole i AZOO.
 - gotovo polovica ispitanika ukazuje na političku osjetljivost teme i strah od reakcija roditelja ili uprave.
 - pojedini ispitanici ukazuju na cenzuru ili brisanje udžbenika koji detaljnije pokrivaju temu.

4.5. Oblici podrške i obrazovni resursi

- **Jesu li sudjelovali u nekoj edukaciji o poučavanju antifašizma?**
 - Samo četvrtina ispitanika navodi da su pohađali stručna usavršavanja na ovu temu.
- **Koji oblici pomoći bi im bili korisni?**
 - radionice i predavanja o suvremenim pristupima poučavanju antifašizma.
 - digitalni obrazovni materijali (video, prezentacije, radni listići).
 - priručnici s primjerima dobre prakse.
 - terenska nastava i suradnja s institucijama (muzeji, arhivi, udruga).

4.6. Osobna motivacija i autonomija

Unatoč izazovima, većina ispitanika (84 %) smatra važnim uključiti temu antifašizma u nastavu, ne samo kao povijesnu činjenicu već i kao vrijednosnu orijentaciju - životnu praksu u kojoj su ljudska prava, sloboda izražavanja i stvaranja prioritet. Naglašavaju svoju odgovornost prema učenicima u razvoju kritičkog mišljenja, suosjećanja i otpornosti na revizionizam.

4.7. Zaključci

Rezultati upitnika pokazuju da:

- antifašizam se gotovo isključivo poučava kada je eksplicitno naveden u kurikulumu,
- učitelji imaju volju, ali nemaju dovoljno institucionalne podrške,
- postoje značajni rizici od marginalizacije i samocenzure, osobito u politički osjetljivim kontekstima,
- postoji veliki interes za stručno usavršavanje i konkretne obrazovne resurse.

5. Kvalitativna analiza: Dubinski intervjui s učiteljima i sveučilišnim profesorima

5.1. Metodološka napomena

U sklopu projekta provedeni su dubinski, polustrukturirani intervjui s učiteljima i nastavnicima povijesti (osnovna škola, gimnazija, strukovna škola) te akademskih nastavnika. Intervjui su provedeni *online* između ožujka i lipnja 2025. godine, u trajanju od 45 do 90 minuta. Analiza je provedena tematskim kodiranjem u četiri temeljne kategorije.

5.2. Tema 1: Antifašizam u učionici – što i kako se poučava?

Sugovornici ističu da je antifašizam u nastavi prisutan gotovo isključivo u kontekstu Drugog svjetskog rata, i to u 8. razredu osnovne škole te 4. razredu gimnazije, u skladu s kurikulumom. No način poučavanja razlikuje se znatno:

- Neki učitelji ostaju na faktografiji („bitke, datumi, vođe, AVNOJ“), izbjegavajući dublje vrijednosne refleksije.
- Drugi nastoje tematizirati antifašizam kao društveni pokret, uključujući otpor, solidarnost, ženske borbe, etničke manjine i zaboravljene protagoniste.
- Akademici ističu da nastavnici često nemaju resurse, slobodu ni metodološku sigurnost da prošire temu izvan minimuma.

Jedan učitelj kaže:

„Učimo tko su partizani, tko su fašisti, ali bez razgovora o tome što te riječi znače danas, to ostane samo još jedna lekcija u udžbeniku.“

5.3. Tema 2: Prepreke u nastavi – što nas sputava?

Sugovornici navode niz prepreka koje onemogućuju kvalitetno poučavanje:

- Institucionalne prepreke – nedostatak vremena, potpora ravnatelja, školske politike koje izbjegavaju „kontroverzne teme“.
- Društveni pritisci – polarizirani mediji, politička instrumentalizacija, strah od prijava roditelja.
- Autocenzura – učitelji svjesno izbjegavaju dublje teme zbog osobne ili profesionalne zaštite.

Jedna profesorica iz srednje strukovne škole ističe:

„Kad spomenem partizane, odmah se podignu obrve. Sve moraš balansirati, mjeriti riječi, paziti da ne ispadneš ‘ideološki obojen’.“

5.4. Tema 3: Motivacija i dobre prakse

Unatoč preprekama, većina ispitanika pokazuje visoku razinu profesionalne i osobne motivacije za poučavanje o antifašizmu. Ključni izvori motivacije:

- Etos profesije – osjećaj odgovornosti za obrazovanje budućih građana.
- Povijesna istina i otpor revizionizmu.
- Lokalna memorija – korištenje zagrebačkih lokacija otpora (npr. Dotrščina - mjesto najvećeg stradanja u Zagrebu, Partizanski putovi, kuće otpora).

Dobre prakse uključuju:

- Posjete memorijalnim mjestima, osobito Dotrščini.
- Projektne zadatke na temu lokalnih antifašista.
- Korištenje video svjedočanstava, izvora iz arhiva i suvremenih umjetničkih radova.

Jedan nastavnik kaže:

„S učenicima radimo biografije osoba iz našeg kvarta koje su sudjelovale u otporu. To ih duboko angažira, jer shvate da povijest nije samo u knjigama.“

5.5. Tema 4: Škola i društvo – antifašizam između kurikuluma i kulture sjećanja

Sugovornici naglašavaju diskrepanciju između kurikuluma i društvene klime. Iako se antifašizam navodi kao dio nastavnog sadržaja, sve češće dolazi do delegitimizacije antifašističke baštine u javnom prostoru, uz paralelno normaliziranje neoustaških simbola.

Akademici upozoravaju da obrazovanje ne može biti izolirano:

„Škola ne može biti otok. Ako je antifašizam prepoznat u Ustavu, onda mora biti i društveno afirmiran – kroz muzeje, medije, politiku sjećanja.“

5.6. Zaključci iz intervjua

- Nastavnici žele poučavati o antifašizmu, ali osjećaju manjak institucionalne i društvene podrške.

- Postoji znanje i volja, ali nedostaje sustav koji bi ih osnažio.
- Antifašizam se ne može poučavati samo kao prošlost – učenici trebaju razumjeti i suvremene oblike fašizacije: govor mržnje, rasizam, antisemitizam, revizionizam.
- Lokalna memorija Zagreba nudi brojne potencijale za kvalitetnu nastavu – ali ih treba sustavno učiniti dostupnima i didaktički osmišljenima.

6. Obrazovne prakse u Zagrebu: Stanje na terenu

Kroz upitnik, intervju i analizu dostupnih obrazovnih resursa identificirani su konkretni obrasci u načinu na koji se antifašizam obrađuje u školama Grada Zagreba. Prikaz u nastavku strukturiran je po razinama obrazovanja.

6.1. Osnovne škole

U osnovnim školama tema antifašizma prisutna je isključivo u 8. razredu, kada se obrađuje Drugi svjetski rat. Poučavanje najčešće uključuje:

- rad s udžbenicima (često reduciranog sadržaja),
- usmeno izlaganje nastavnika uz vremenska i metodička ograničenja,
- ponekad korištenje dokumentarnih filmova ili izvora (npr. isječci iz partizanskih dokumenata ili fotografija).

Prakse i primjeri:

- Nekoliko učitelja koristi biografije lokalnih osoba u otporu (npr. članova zagrebačkog SKOJ-a).
- Neki uključuju posjete Dotrščini kao dijelu terenske nastave, iako to ovisi o sredstvima i podršci škole.
- Izborna nastava (zavičajna povijest) nudi potencijal, ali rijetko se koristi za temu antifašizma.

6.2. Gimnazije

Gimnazijski nastavnici imaju nešto širu autonomiju u obradi sadržaja i češće se odlučuju za:

- uključivanje vrednovanja izvora,
- korištenje svjedočanstava, posebice u digitalnom obliku (npr. JUSP Jasenovac, Yad Vashem, USHMM, HERMES, projekt Osobna sjećanja),
- organizaciju projekata i radionica s lokalnim muzejima i udrugama.

Prakse i primjeri:

- Jedna gimnazija organizirala je učeničko istraživanje o antifašističkim spomenicima u svom kvartu.
- Druga škola provela je debatu o suvremenim manifestacijama fašizma i odgovoru antifašizma.
- Neki profesori kombiniraju lektiru (npr. Primo Levi) s nastavom povijesti, stvarajući interdisciplinarni pristup.

6.3. Srednje strukovne škole

U strukovnim školama tema se obrađuje osnovno, u skladu s kurikulumom, ali su uočeni dodatni izazovi:

- manji broj nastavnih sati povijesti,
- općenito niži prioritet povijesnih tema,
- ograničeni izvori i slabija institucionalna podrška.

Prakse i primjeri:

- Pojedini nastavnici organiziraju izložbe u školskim hodnicima na temu lokalnih antifašista ili događaja iz Drugog svjetskog rata.
- Neki koriste video-isječke i vizualne materijale kao poticaj za raspravu u razredu.

6.4. Opći dojmovi iz prakse

Bez obzira na razinu škole, uočavaju se tri ključna čimbenika koji određuju kvalitetu i dubinu poučavanja o antifašizmu:

1. Osobna motivacija nastavnika – ključni faktor u svakoj pozitivnoj praksi.
2. Podrška školske uprave – omogućuje dodatne aktivnosti, projektne sate, terensku nastavu.
3. Suradnja s lokalnim institucijama – muzeji, memorijalne lokacije, udruge koje nude edukativne programe (npr. *Documenta*).

No mnogi nastavnici ukazuju da sustavna podrška izostaje, te da se kvaliteta obrazovne prakse temelji isključivo na individualnim naporima i improvizaciji.

7. Dobre prakse u Zagrebu i drugim gradovima

Unatoč brojnim izazovima, tijekom istraživanja identificiran je niz primjera dobre prakse poučavanja o antifašizmu u školama i kroz suradnju s lokalnim institucijama. Ti primjeri pokazuju kako se, uz stručnu motivaciju i podršku zajednice, mogu razvijati kreativni, kritički i vrijednosno usmjereni pristupi temi antifašizma.

7.1. Zagreb

a) Terenska nastava i lokalna memorija

- Dotrščina kao učionica na otvorenom: više nastavnika organizira posjete Spomen-parku Dotrščina (u suradnji s pokretačem inicijative Sašom Šimpragom i organizacijama koje ga podupiru, poput Documente i Srpskog narodnog vijeća), uz interpretaciju simbolike spomenika, biografija ubijenih građana i političkog konteksta.
- Istraživanja povezana s „kamenima spoticanja“.
- Istraživački radovi o herojima kvarta: učenici pišu radove o osobama koje su djelovale u antifašističkom otporu u njihovoj gradskoj četvrti (npr. Trnje, Trešnjevka, Maksimir).

b) Umjetnički i digitalni izrazi

- Izložbe učenika: na Dan antifašističke borbe škole organiziraju postere, digitalne priče i kolaže koji tematiziraju vrijednosti antifašizma.
- Video intervjui s preživjelim svjedocima, koji se koriste kao alat za razvijanje empatije i refleksije.

c) Suradnje

- Muzej grada Zagreba provodi edukativne radionice i vodič kroz antifašističku baštinu grada.
- Učitelji surađuju s udrugama poput *Documente* za realizaciju izvanučioničkih aktivnosti.
- Mogućnost stručne ekskurzije u JUSP Jasenovac.

7.2. Rijeka

- Projekt “Antifa Rijeka”: povezivanje škola s lokalnim arhivima i muzejima; učenici izrađuju karte memorijalnih mjesta i istražuju životne priče riječkih antifašista.
- Podcast serijal učenika o antifašizmu danas i jučer.

- Posjet memorijalu „Lipa panti“ i aktivnost „Škola mira“ u organizaciji Saveza antifašista i antifašističkih boraca Primorsko-goranske županije.

7.3. Pula i Pazin

- Obilazak staza otpora: škole organiziraju šetnje rutama bivših kurira i partizana, uz interpretaciju na temelju lokalnih izvora.
- Izložbe u školama: učenici u suradnji s učiteljima i povjesničarima izrađuju panoe i kronologije antifašističkog pokreta u Istri.

7.4. Opatija

- Integracija s međupredmetnim temama: nastavnici povezuju antifašizam s građanskim odgojem, likovnim i hrvatskim jezikom (npr. analiza partizanske poezije i umjetnosti, sudjelovanje u pripremi „Dana antifašizma“ u suradnji s SABA Opatija).
- Radionice o jeziku mržnje i povijesnom revizionizmu, u suradnji s udrugama.

7.5. Elementi zajednički svim uspješnim praksama

1. Lokalna ukorijenjenost – učenici se angažiraju kad prepoznaju poveznicu s vlastitom zajednicom.
2. Višemedijalnost i kreativnost – video, podcast, plakat, karta, performans.
3. Međupredmetna suradnja – povezuju se nastavne teme, pogotovo u humanističkim predmetima.
4. Partnerstvo s institucijama – muzeji, arhivi, civilno društvo, svjedoci vremena.
5. Vrijednosna jasnoća i etička usmjerenost – jasna osuda fašizma i promicanje demokratskih vrijednosti.

8. Mogućnosti za unaprjeđenje obrazovne prakse o antifašizmu

Rezultati istraživanja jasno ukazuju na to da postoji interes i potencijal za kvalitetno, relevantno i vrijednosno usmjereno poučavanje o antifašizmu, ali da je njegova realizacija često prepuštena entuzijazmu pojedinaca. Sustavna podrška, infrastrukturni resursi i politička volja još uvijek izostaju. Ovdje se nude konkretni prijedlozi za unaprjeđenje, razvrstani u tri razine: kurikularnu, institucionalnu i društvenu.

8.1. Kurikularne mogućnosti

- Unaprjeđenje predmetnog kurikuluma: uključiti *jasnije definicije vrijednosti* (sloboda, jednakost, otpor nepravdi) i eksplicitno povezati povijesni i suvremeni kontekst antifašizma.
- Uvođenje konkretnih međupredmetnih poveznica: npr. s građanskim odgojem, hrvatskim jezikom, umjetnošću, medijskom i digitalnom pismenošću.
- Razvoj izbornog modula ili tematske cjeline na razini škola i potencijalno županija (npr. "Kultura sjećanja", "Zagreb u Drugom svjetskom ratu").
- Izrada metodičkih priručnika i smjernica za učitelje koji žele kritički i etički poučavati o antifašizmu.

8.2. Školski kontekst: organizacijska i stručna podrška

- Osnaživanje učiteljske autonomije kroz službenu afirmaciju tema antifašizma kao dijela demokratskog i ljudskopravaškog obrazovanja.
- Povećanje broja stručnih usavršavanja (online i uživo), uključujući radionice o poučavanju kontroverznih i osjetljivih tema, vođenje kroz primjere dobre prakse, rad sa svjedocima i analizom izvora.
- Organizacijska potpora školama za provedbu terenske nastave, projektnih dana i suradnji s lokalnim ustanovama.
- Sustavna razmjena materijala i iskustava putem digitalnih platformi (npr. zbirka nastavnih scenarija, baza izvora i svjedočanstava, virtualne izložbe).

8.3. Uloga zajednice i lokalnih vlasti

- Povezivanje škola s lokalnim memorijalnim mjestima i ustanovama (npr. Muzej grada Zagreba, Dotrščina, arhivi, knjižnice).
- Financijska podrška projektima učenika koji tematiziraju lokalnu povijest otpora i antifašističke borbe.

- Javna afirmacija antifašističke baštine Grada Zagreba: uključivanje sadržaja u gradske edukativne kampanje, vidljivost u školama, izložbe, muralima, digitalnim mapama sjećanja.
- Poticanje sudjelovanja mladih u inicijativama koje promoviraju vrijednosti solidarnosti, antirasizma i suživota.
- Obilježavanje značajnih mjesta stradanja i otpora te kreiranje obrazovno-kulturnih ruta, u suradnji s institucijama, organizacijama civilnog društva i turističkom zajednicom.

8.4. Odgovor na suvremene izazove

- Suočavanje s revizionizmom i govorom mržnje kroz analitičko i medijski pismeno obrazovanje.
- Uporaba suvremenih alata (npr. podcasti, stripovi, društvene mreže, digitalne karte memorije) za povezivanje povijesne teme s interesima i jezikom mladih.
- Podrška učiteljima suočenima s pritiscima ili cenzurom kroz profesionalne mreže, podršku sindikata, udruga i akademske zajednice.

9. Preporuke za Grad Zagreb

Na temelju provedenog istraživanja izrađene su konkretne preporuke za unaprjeđenje obrazovne prakse o antifašizmu na razini Grada Zagreba. One obuhvaćaju obrazovne, institucionalne i kulturne mjere, a cilj im je osnažiti demokratsku i vrijednosnu komponentu obrazovanja u skladu s tradicijom Zagreba kao grada otpora, stvaralaštva i pamćenja.

9.1. Obrazovne preporuke

1. Potaknuti škole da razviju zavičajne kurikulare i projektne nastave koji uključuju temu antifašizma u lokalnom kontekstu (npr. Zagreb u Drugom svjetskom ratu, biografije otpora, memorijalna mjesta).
2. Uspostaviti gradski fond za financiranje nastavničkih projekata koji obrađuju teme otpora, ljudskih prava, kulture sjećanja i mirovnog obrazovanja. Premda postoje županijski stručni aktivisti oni nisu u dovoljnoj mjeri financirani i pod velikim su ideološkim pritiskom Agencije za odgoj i obrazovanje (indirektno MZOM).
3. Omogućiti svim osnovnim i srednjim školama besplatan i logistički podržan pristup lokacijama memorije (npr. Dotršćina, JUSP Jasenovac, Spomenik žrtvama fašizma na Mirogoju).
4. Organizirati tematske dane u školama Grada Zagreba povodom Dana antifašističke borbe, Dana sjećanja na Holokaust i sličnih datuma, u suradnji s relevantnim udrugama i ustanovama.

9.2. Stručno usavršavanje i podrška nastavnicima

5. Osigurati sustavno stručno usavršavanje učitelja i nastavnika povijesti u području poučavanja osjetljivih tema, metodike poučavanja o antifašizmu i korištenja lokalnih izvora i prostora.
6. Razviti gradski digitalni portal za obrazovne resurse, uključujući:
 - bazu nastavnih scenarija,
 - katalog digitalnih i fizičkih izvora (fotografije, karte, svjedočanstva),
 - multimedijalne vodiče kroz lokalnu memoriju.
7. Uspostaviti mentorsku mrežu učitelja koji su prepoznati po kvalitetnom radu na temama kulture sjećanja i antifašizma, kako bi dijelili znanje i nudili podršku kolegama.

9.3. Kulturne i institucionalne mjere

8. Revitalizirati i jasno označiti lokacije antifašističke memorije u Zagrebu, uključujući javne table s objašnjenjima, QR kodove za digitalni sadržaj i uključivanje učenika u interpretaciju.
9. Sufinancirati rad muzeja i kulturnih ustanova koji sustavno uključuju antifašizam u svoje obrazovne i izložbene programe, poput Muzeja grada Zagreba, Dotrščine, Knjižnice grada Zagreba i sličnih.
10. Uključiti obrazovne ustanove u širi gradski Plan očuvanja i promicanja baštine antifašizma, kao zajedničku strategiju kulturnih, obrazovnih i civilnih aktera.

9.4. Opće preporuke

11. Javno afirmirati antifašističku baštinu kao temeljnu vrijednost Grada Zagreba kroz izjave gradskih čelnika, komemorativne aktivnosti, nazive ulica i škola, te kulturne manifestacije.
12. Izraditi godišnje izvješće o stanju i napretku obrazovanja o antifašizmu u zagrebačkim školama, kao alat za planiranje i evaluaciju obrazovnih politika.
13. Povezati obrazovne politike s politikama suzbijanja govora mržnje, revizionizma i diskriminacije – uključujući antifašizam kao pozitivnu vrijednost i edukativni alat protiv suvremenih oblika ekstremizma.

10. Prijedlozi školskih projekata

Na temelju razgovora sa obrazovnim stručnjacima prilažemo dva prijedloga školskih projekata. Prijedlozi su oblikovani za razinu učenika 8. razreda, ali se lako mogu modificirati i za starije učenike. Projekti su oblikovani tako da se mogu preslikati u različite sredine Hrvatske.

10.1. Prijedlog učeničkog projekta: Zaboravljeni heroji – lokalne priče otpora

METODOLOŠKI OKVIR:

Projekt "Zaboravljeni heroji" temelji se na načelima aktivnog i istraživačkog učenja koje podrazumijeva izravan angažman učenika u procesu otkrivanja i analiziranja povijesnih činjenica kroz lokalnu perspektivu. Učenici samostalno ili u timovima istražuju biografije lokalnih antifašista, logoraša i civilnih žrtava fašizma, koristeći metode rada s izvorima, usmene povijesti (intervjui s obiteljima i svjedocima), arhivskog istraživanja te terenskog rada. Ovaj pristup omogućuje učenicima učenje "u stvarnosti", što ih vodi k razvijanju povijesne empatije, kritičkog mišljenja i multiperspektivnog razumijevanja prošlosti.

Projekt promiče zavičajnu komponentu u nastavi povijesti i potiče učenike da povežu vlastitu sredinu s nacionalnim i europskim povijesnim procesima 20. stoljeća. Korištenje različitih oblika izražavanja – od plakata, prezentacija i videa do spomen-panoa – uključuje elemente kreativnog i projektno orijentiranog učenja. Time se ujedno razvijaju i digitalne, istraživačke i građanske kompetencije učenika. Metodološki, projekt je u skladu s tehničkim konceptima predmeta povijesti iz kurikuluma (vrijeme i prostor, uzroci i posljedice, povijesna perspektiva, rad s izvorima) te istovremeno podržava implementaciju međupredmetnih tema poput Građanskog odgoja i obrazovanja, Učiti kako učiti i Osobni i socijalni razvoj.

S obzirom na svoju strukturu i ciljeve, projekt „Zaboravljeni heroji“ odgovara suvremenim pedagoškim preporukama o obrazovanju za ljudska prava, demokraciju i aktivno građanstvo te se uklapa u vrijednosni okvir antifašizma kao jednog od temeljnih elemenata suvremene europske i hrvatske demokratske kulture.

CILJ:

Kroz istraživanje lokalnih biografija antifašističkih boraca, preživjelih logoraša, civila i pomagača, učenici razvijaju razumijevanje Drugog svjetskog rata iz zavičajne perspektive, povezuju osobne priče s općim povijesnim procesima te usvajaju vrijednosti otpora, pravednosti i građanske hrabrosti.

ODGOJNO-OBRAZOVNI ISHODI:

- Učenik analizira međusobne odnose i dinamiku u pojedinim društvima tijekom 20. stoljeća.
- Učenik analizira nastanak i djelovanje totalitarnih režima u 20. stoljeću te procese demokratizacije.

- Učenik objašnjava odnos ideologija i kulture u 20. stoljeću te kritički prosuđuje idejne poruke u javnome prostoru.

KORACI U PROJEKTU:

1. Uvodno motivacijsko predavanje: učitelj predstavlja lokalni kontekst Drugog svjetskog rata, razgovor o pojmu „zaboravljenih heroja“.
2. Formiranje istraživačkih timova: učenici se grupiraju u timove po 3-5 članova.
3. Odabir teme: svaki tim bira osobu, obitelj ili lokalnu skupinu povezanu s antifašističkim otporom, logorima ili civilnim žrtvama rata.
4. Istraživanje izvora:
 - 4.1. intervju sa svjedocima, članovima obitelji
 - 4.2. arhivska građa (školska arhiva, gradska knjižnica, lokalni muzej)
 - 4.3. digitalni izvori (npr. Documenta, Leksikon NOB-a)
5. Obrada materijala i stvaranje prikaza:
 - 5.1. biografski plakat
 - 5.2. digitalna prezentacija (PowerPoint, Canva)
 - 5.3. video priča/intervju
 - 5.4. izložbeni pano
6. Završna prezentacija: izlaganje radova u školi, mogućnost predstavljanja u suradnji s lokalnom zajednicom (muzej, općina, knjižnica).

MOGUĆNOSTI SURADNJE:

- gradski/županijski/tematski muzej
- udruga antifašista ili boraca NOB-a
- Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću
- roditelji i lokalna zajednica

10.2. Prijedlog učeničkog projekta: Lice ulice

METODOLOŠKI OKVIR:

Projekt Lice ulice temelji se na istraživačkom učenju koje uključuje aktivno promišljanje lokalnog prostora i povijesti kroz analizu naziva zagrebačkih ulica. Polazeći od pitanja „Tko su ljudi po kojima su nazvane naše ulice?“ učenici provode terensko i arhivsko istraživanje, analizirajući biografije osoba koje su u javnom prostoru obilježene kao važni akteri prošlosti – osobito akteri antifašističkog otpora, logoraši, civilne žrtve fašizma te pomagači.

Projekt potiče razvoj kritičkog mišljenja, povijesne empatije i lokalne odgovornosti, te stavlja naglasak na povezivanje osobne i kolektivne memorije. Osim rada s izvorima i literaturom, učenici koriste metode usmene povijesti, izradu vizualnih prikaza, mapiranje i javnu prezentaciju rezultata.

Projekt odgovara suvremenim zahtjevima poučavanja povijesti kroz domene vrijeme i prostor, povijesno mišljenje, istraživanje prošlosti i stvaranje povijesnoga narativa, kao i međupredmetne teme Građanski odgoj i obrazovanje, Učiti kako učiti te Osobni i socijalni razvoj. Povezuje učenike s lokalnom zajednicom i potiče interakciju s muzejima, civilnim sektorom i gradskim institucijama.

CILJ:

Učenici osvještavaju značenje naziva javnih prostora kroz istraživanje povijesnih biografija i konteksta, s naglaskom na antifašističke vrijednosti. Projekt razvija kritički odnos prema prostoru, potiče poštovanje prema borbi za slobodu i pravednost te jača povezanost učenika s vlastitim gradom.

ODGOJNO-OBRAZOVNI ISHODI:

- Učenik objašnjava odnos ideologija i kulture u 20. stoljeću te kritički prosuđuje idejne poruke u javnome prostoru.
- Učenik određuje vrijeme i prostor značajnih zbivanja iz hrvatske i svjetske povijesti 20. stoljeća.
- Učenik istražuje i interpretira informacije o prošlim vremenima iz različitih izvora (karte, spomenici, usmena svjedočanstva).
- Učenik oblikuje kraće prikaze prošlih događaja i osoba, koristeći različite metode i oblike izražavanja.

KORACI U PROJEKTU:

1. Uvodno predavanje i šetnja kvartom
– Učiteljica uvodi projekt kroz pitanja o svakodnevnim prostorima. Učenici snimaju i mapiraju nazive ulica u okolici škole.
2. Odabir ulice i istraživanje osobe
– Svaki učenik ili tim odabire jednu ulicu te istražuje tko je bila osoba čije ime ona nosi.
3. Prikupljanje i analiza izvora
– Korištenje: leksikona, arhiva, digitalnih enciklopedija, usmene povijesti, muzejske građe.
4. Kritičko promišljanje konteksta
– Tko je odlučio da ulica nosi to ime? Kada? Što se time željelo poručiti? Je li ime ulice mijenjano?
5. Izrada učeničkih radova
– Plakati, izložbeni panoi, podcasti, digitalne karte, video-prilozi.
6. Završna izložba
– U školi ili javnom prostoru. Uključivanje roditelja, građana, predstavnika zajednice.

MOGUĆNOSTI SURADNJE:

- gradski/županijski/tematski muzej
- udruga antifašista ili boraca NOB-a
- *Documenta* – Centar za suočavanje s prošlošću
- lokalna knjižnica/arhiv
- roditelji i lokalna zajednica